

Ivan Macan

FILOZOFSKO-ANTROPOLOŠKI PREDUVJETI MIRA

Već je postalo uobičajeno da godine, koje proživljavamo u posljednjem desetljeću, ili od Ujedinjenih naroda ili od drugih međunarodnih organizacija ili pak od Svetog Oca dobivaju poseban atribut kojim se želi upozoriti na goruće probleme današnjeg vremena. Tako smo nedavno proslavili Godinu mladine, a ova je godina — kao što je već poznato — Godina mira. I ona nezaustavno ide prema svojem završetku. Prošlogodišnje podsjećanje na mlade imalo je dosta odjeka u svijetu i u nas. Imam dojam da to ne bismo mogli reći i o Godini mira. Svakome je, dakako, već na početku godine bilo jasno da se proglašenjem određenog vremena vremenom mira neće postići pravi mir među ljudima. No ipak, čini se da Godina mira nije pokrenula ljude, osobito one o kojima to i najviše ovisi, da se zauzmu za ostvarivanje mira na Zemlji. Nije ove godine bilo širih svjetskih inicijativa, ni političkih, ni znanstvenih, ni društvenih, koje bi se pozabavile problemom mira u svijetu i dale neke prinose za njegovo ostvarenje.

Tome se zapravo i ne treba previše čuditi. Mir — kako god ga shvaćali — ne može se ostvariti najjedanput, ne može se održavati kroz neko vremensko razdoblje što ga je netko odredio. Stanje mira u ljudskome životu i u međuljudskim odnosima toliko je složeno i ovisi o tolikim preduvjetima da bi bilo naivno očekivati kako će ono nastupiti odredbom ili zahtjevom neke organizacije, makar i takve kao što je Organizacija ujedinjenih naroda.

Ne bi, međutim, bilo dobro misliti kako je proglašenje Godine mira bilo uzaludno, kao neka naljepnica za uljepšavanje. U tijeku te godine ljudi su se ipak pokatkad pozabavili temom i problemom mira, premda možda ne u razmjeru koji bismo očekivali ili priželjkivali.

Da se o miru može razmišljati, govoriti i raspravljati na različite načine i s raznih polazišta, pokazuju i teme ovoga našega susreta, premda su ovdje dodirnete teme koje su u bilo kojoj vezi s obitelji. Ne bi zapravo smjelo biti čovjeka kojeg mir ne bi zanimao. Život u miru ili u nemiru, u najširem značenju tih riječi, bitno pogađa ljudsko biće.

Opredijelili smo se da govorimo o miru u filozofskim perpektivama. Nužno je, mislim, već na početku razjasniti to polazište. Termin „filozofski“ i „filozofija“ ima katkad i pejorativni prizvuk. Govoriti filozofski o nečemu (ili filozofirati) za mnoge znači komplicirati neki problem, biti daleko od života i konkretne stvarnosti, zamagljivati pravi smisao nečeg, htjeti dati o svemu posljednje i jedino pravilno mišljenje i si. U svemu tome ima i nešto točno, samo što to ne mora odmah značiti da bi se takav način govora i razmišljanja morao što više izbjegavati. Filozofija, naime, želi biti onaj način čovjekova razmišljanja i doumljivanja koji neki problem, neku situaciju, neko pitanje nastoji sagledati *sveobuhvatno*, ne ispustivši

nijedan od važnih i za neku stvar relevantnih vidika. Zato se filozofija ex professo mora baviti cjelokupnom stvarnošću, svim bićima i njihovim odnosima, a sve to, dakako, tražeći odgovore na posljednja pitanja ili, kako se tradicionalno reklo, tražeći „posljednje razloge i uzroke svih stvari“, prepuštajući pojedinačnim znanostima istraživanje posebnih i pojedinih bližih uzroka onih pojava koje neka znanost po svojoj struci istražuje.

Govoriti filozofski o miru značilo bi, prema tome, pokušati istražiti i odrediti one glavne i nužne (posljednje)/pred/uvjete mira bez kojih i sam govor o miru ostaje bez sadržaja i smisla. Taj je zahtjev očito velik i donekle neostvariv, pa se zato filozofija i ne može smatrati nekom završenom znanošću (a neki joj čak i uskraćuju naziv znanosti). Ona je zato trajno na putu. Njezine su tvrdnje takve da se uvijek mogu nanovo ispraviti, preformulirati ili čak potpuno izmijeniti. Ta se nedovršenost filozofije ne mora smatrati samo nedostatkom, nego, naprotiv, to joj može dati određeni čar i privlačnost, jer se ona ne ukružuje u nedodirljive i nepromjenljive teze.

Zato će i naš govor o filozofskim perspektivama i preduvjetima mira biti tako nedovršen, s više pitanja nego odgovora, više poticaj na razmišljanje nego stvaranje čvrstih tvrdnji.

1. *Čovjek kao jedini subjekt mira*

Filozofi se još nisu složili oko jednoga jasnog određenja ili definicije mira. Oni se zapravo i nisu bavili toliko mirom koliko ratom, pa su onda i mir određivali negativno kao odsutnost rata, ili barem odsutanost svakoga organiziranog i kolektivnog nasilja. (Mir je stanje unutar nekog sistema većih skupina ljudi, posebno naroda, u kojem ne postoji organizirana kolektivna primjena ili prijetnja nasiljem [Galtung]). Da je takvo određenje mira nedostatno, vidi se već po tome što se takvo stanje mira može postići diktatorskim metodama i može biti garantirano uvođenjem socijalnih nepravdi na račun slobode. Prijetnja miru ne mora biti samo organizirano nasilje, nego također bilo kakvo ograničavanje prostora koji je potreban svakom čovjeku i skupinama ljudi za dostojan ljudski život, a to može biti i uništavanje prirodnog okoliša ili sužavanje mogućnosti za tjelesni, intelektualni, društveni, religiozni i drugi čovjekov razvitak. Iz rečenog jasno se vidi daje glavni subjekt i činilac mira sam čovjek. Hoćemo li stoga stvoriti preduvjete mira, moramo stvoriti i preduvjete za nesmetan razvoj ljudskog bića. Čovjek i njegovi zahtjevi moraju zato biti trajno u središtu promatranja i govora o miru. Bez poštovanja čovjeka i njegova dostojanstva nema mira uopće, a kamoli trajnog mira.

Spomenuli smo termin „čovjekovo dostojanstvo“. On se često upotrebljava, a Povelja o ljudskim pravima UN shvaća to čovjekovo dostojanstvo kao temelj slobode, pravde i mira u svijetu. Samo za čovjeka kažemo da posjeduje dostojanstvo koje mu je dano samim njegovim bićem, a ne tek nakon izvršenih nekih značajkih djela. U čemu se to dostojanstvo sastoji i što ono povlači za sobom?

Filozofski pojam čovjekova dostojanstva nužno je vezan uz čovjeka kao čudorednog subjekta. Među svim bićima koja poznajemo ovdje na Zemlji samo je čovjek sposoban da sam sebe određuje u svojem djelovanju, da čini dobro i zlo, da preuzima dužnosti i odgovornosti, da na sebe natovari krivnju i dadne za nju zadovoljštinu. Po tim se vlastitostima i sposobnostima čovjek korjenito razlikuje od drugih bića na Zemlji, u prvome redu od životinja koje su mu inače najbliže. Osnov je tih

čovjekovih vlastitosti, a time i osnova njegova dostojanstva, ne samo prema kršćanskim antropologijama, da je čovjek jedino živo biće koje posjeduje „logos“ (um, razum, govor) i „jedino je ljudima svojstveno da imaju osjećanje dobra i zla, pravde i nepravde i druga osjećanja istoga reda“ (Aristotel, *Politika*. 1253a). Ne upuštajući se u antropološka istraživanja od Aristotela do danas, osobito u pitanje o čovjekovoj biti, možemo reći da je čovjek - upravo na temelju toga stoje obdaren logosom - etičko biće i biće kulture: značajke koje ga nepobitno razlikuju od druge stvarnosti i izdižu iznad neljudskih bića ovog svijeta s kojima ga je priroda toliko čvrsto povezala da mu ona bivaju preduvjet opstanka. Čovjekova etička i kulturna obilježja važna su i za razmišljanje o miru, jer sve ono što bi razaralo etička i kulturna ljudska dobra postaje i glavna prijetnja miru.

Da je čovjek etičko biće, izlazi iz toga što je on osoba. Ne ulazeći u filozofski raspravu o pojmu „osoba“, utvrdimo dvije glavne značajke koje u tom vidljivom svijetu samo čovjeka karakteriziraju kao osobu. To su njegova samosvijet i njegova sloboda. Samo čovjek može za sebe reći „ja“ povlačeći tako oštru granicu između vlastite stvarnosti i svega što on nije. To je prvotna i osnovna spoznaja koja nastaje u čovjekovu susretu sa svijetom (tj. sa svime što nije on), koja na neki način konstituira njega samoga u svijesti samog sebe i svijet kao ono „drugo“ od čega se odvaja. Tu čovjek sebe doživljava kao jedno, jedinstveno, sebi trajno identično, neponovljivo i nepriopćivo biće, za koje filozofija svojom terminologijom kaže da je „individualna razumna (duhovna) supstancija“, a to su opet bitne oznake osobe. Druga značajka, koja istječe iz te prve, jest sloboda. Tu čovjek sebe doživljava gospodarem samog sebe, posebno svojeg djelovanja, svojih odluka i njihova izvršenja. Barem kod nekih svojih čina čovjek je svjestan da su oni plod samoodređenja, potpuno ovisni o njegovoj volji, zato u punom smislu „njegovi“, iza kojih on mora stajati, za koje je odgovoran. Ti su čini slobodni. Svjesno i slobodno čovjekovo djelovanje čini srž etičkog fenomena. To je područje na kojem se pojavljuju motivi za i protiv djelovanja, tu se čovjek susreće s dužnošću: s onim tajanstvenim „moram“ i „ne smijem“, tu se čovjek najviše oplemenjuje i najdublje pada.

Upravo na temelju samoodređivanja i slobodnog djelovanja čovjek nije samo oponašatelj i izvršilac prirodnog instinkta nego ima moć preoblikovanja stvarnosti u kojoj jest. Čovjek zato nije uopće samo „prirodno“ biće u tom smislu što bi on jednostavno izvršavao zahtjeve svoje prirode ili naravi. Zapravo, čovjeku je prirodno da svoju narav usmjeruje, usavršava, izgrađuje i vodi. Čitav taj proces ljudskog djelovanja koje zahvaća u prirodu i preoblikuje čovjeka samoga naziva se **kultura**. Kultura je, dakako, dijete čovjekove prirode i zato se, po pravilu, ne diže protiv nje. Priroda koja čovjeka okružuje postaje njegovim svijetom tek nakon što ju je on preoblikovao, uredio za svoje obitavalište, jednom riječju, „kultivirao“. Tzv. divlja priroda, unatoč svim romantičnim težnjama, nije pravi čovjekov dom. Čovjek se kulturno stvaralačkim radom mora u svijetu tek udomiti.

U tome se i nazire novi problem. Razvoj moderne kulture, osobito u njezinu civilizacijskom obliku, tj. području izvanje ili materijalne kulture, u prvome redu tehnike, pokazuje upravo neslućene mogućnosti. S pravom se nameće pitanje smije li čovjek sve ono što može. Tu se dodiruju etika i kultura. Kultura je, naime, bitno vezana za vrijednosti, jer bi čovjek preoblikovanje svijeta mogao usmjeriti prema svojem uništavanju, a to više i nije samo kondicionalno, nego smo svjedoci mnogovrsnog razaranja prirode upravo našim, ljudskim dostignućima. Čovjekov se rad zato nužno mora voditi nekom idejom koja mu postaje voditeljicom i odrednicom

ili normom. Te ideje voditeljice vrijednosti su koje upravljaju našim djelovanjem. Svaka je vrijednost uvijek u odnosu prema čovjeku, jer je vrijedno ono što je na bilo koji način *dobro* za nekoga, najposlije, dobro za Čovjeka. Čovjek, upravo zato što je slobodno biće, vezan je vrijednostima koje treba da ostvari.

Vrijeme je, međutim, da se opet približimo svojoj temi. Rekli smo daje čovjek jedini subjekt mira, a to ponajprije znači da je mir jedino moguć ako se poštuju osnovne značajke čovjekove prirode, koje se prelijevaju u spektru njegovih etičkih i kulturnih dobara. Oni čine sadržaj njegova dostojanstva. Tek se na tim preduvjetima može graditi mir za kojim težimo.

2. Glavne zapreke ostvarenju mira

Ako bismo željeli opisati tok ostvarivanja mira, odnosno činioce koji priječe to ostvarivanje, morali bismo napisati čitavu biblioteku. Ipak je moguće pažnju usredotočiti na ona žarišta koja jesu ili bi mogla biti (ili će biti) izvorište nemira pa i ratova. Pripomenuli smo već da jedini protivnik mira nije samo rat kao oružani sukob među narodima. Istraživanja o miru, koja su u naše doba sve aktivnija, ne smiju se, dakle, ograničiti samo na pacifizam u smislu antimilitarizma, makar to bila i njihova poglavita zadaća. Mir je složeni čovjekov životni proces i zato ima više dimenzija. Ograničit ćemo se samo na njegovu izvanjsku i društvenu dimenziju.

Istraživanja se o miru danas najviše, i to s pravom, bave tzv. utrkom o naoružavanju, ponajprije atomskim ili nuklearnim oružjem, uključujući tu i militarizaciju svemira koja se popularno počela nazivati „ratom zvijezda“. Jedini trkači u toj utrci vrijedni pažnje već su odavno samo dvije tzv. supersile SAD i SSSR. Zapitajmo se zašto su te dvije najmoćnije države svijeta međusobni neprijatelji, premda su u prošleme ratu bile saveznici. Upravo odgovor na to pitanje otkriva nam jednu od glavnih zapreka miru uopće. Radi se o sukobi dviju ideologija od kojih bi svaka željela zagospodariti svijetom i time ga „usrećiti“. Poznata je stara poslovice da ideje vladaju svijetom. To je nužno i neizbježno i zbog prije navedenih razloga. No, kada se ideje pretvore u ideologije, onda to postane ozbiljno i pogibeljno. Ideologije su, naime, takva shvaćanja koja određuju socijalno djelovanje, ali ne na temelju svoje sadržajne istine, nego radi pojedinačnih interesa koji se izričito ili prikriveno proglašuju općevrijednim.

Rekli smo već da se čovjek u svojem djelovanju vodi motivima, a ti su motivi obično neke vrijednosti ili dobra. Bitno je da te vrijednosti ili dobra čovjeku budu predočeni, da bi ih on upoznao, jer mu tek onda mogu pokrenuti volju na djelovanje. Čovjek obično ide za onim što mu je korisno, što se, dakako, ne mora razumjeti samo u smislu previše suženog utilitarizma (izraženog ponajprije u lovu za materijalnim probicima). Takve pojedinačne koristi nazivamo interesima. Budući da su zahtjevi i potrebe pojedinaca različiti, različiti su i interesi. Ta različitost interesa proizlazi iz različitosti shvaćanja onoga što je za čovjeka dobro i vrijedno. Ideologija nastaje onda kada netko svoje shvaćanje i svoje interese uspije nametnuti drugima, većoj ili manjoj skupini ljudi (narodu ili klasi), uvjeravajući ih da je ono što on smatra dobrim ili vrijednim veće ili čak jedino dobro za njih, pa je zato nužno da to prihvate hoće li postati sretnima. Ideologije su obično agresivne. One prisiljavaju ljude na njihovu tobožnju sreću. Budući da se kod ideologije pojedinačno shvaćanje dobra želi proglasiti općevrijednim i za sve obaveznim, ideologije u biti teže prema totalitarizmu. Nameću li se ideologije društveno-političkim i državno-

-upravnim sredstvima, imamo najgori oblik totalitarizma - politički totalitarizam s kojim je uvijek povezana i politička diktatura.

Idejni totalitarizam, to možemo lako uvidjeti, najviše se protivi prirodi čovjeka jer ga upravo ona obdaruje slobodom. Zato je svaki totalitarizam, posebno politički, najveća zapreka trajnom miru, i to ne miru ukoliko se on definira kao odsutnost oružanog sukoba, već miru kao unutrašnjem stavu kod pojedinaca i nacija koji otklanja i mogućnost oružanog sukoba ili rata. Totalitarizam ne poštuje čovjekovu slobodu da svoj život uređuje i određuje prema vlastitim spoznajama i opredjeljenjima, već mu tuđe uvjerenje nagurava i u stvarima koje se tiču njegovih unutrašnjih stavova, kao što su nazor na svijet, religija, traženje smisla i si. Normalno je da to budi otpor u čovjeku, što nužno rađa socijalnim nemirom koji se u totalitarnom režimu guši prisilnim mjerama. Totalitarno-ideološki pritisak na čovjeka toliko ga vrijeđa u njegovu dostojanstvu da se s pravom ljudi pitaju je li to bolje stanje od ratnog užasa.

Nije li onda čudno što su u naše vrijeme upravo politički totalitarni režimi najglasniji u borbi za mir, pri čemu to uopće ne mora biti ironija, ali nam to jasno pokazuje koliko termin „mir“ može biti dvoznačan. Zanimljiv je također stav drugih ljudi koji, uspoređujući strahote Arhipelaga Gulaga i Hirošime, odabiru radije ovo drugo, pokazujući time da čovjek može i mora braniti i nešto vrednije nego što je goli život.

Iz ideološke težnje za dominacijom nužno se rađaju sila i nasilje. Ideologija se ne nudi, ona se nameće, ne trpi ni otpor ni kritiku. Apsolutiziranje vlastitih zamišljaja, mesijanizam s težnjom za hegemonijom, nužno uzrokuju konflikte. Pri tome ideologija poprima različite oblike kao što su religiozne s raznim tzv. fundamentalističkim pokretima ili nacionalne s radikalno šovinističkim gibanjima i si. U temelju svega toga redovito stoji jednostrano usko netolerantno i krajnje militantno sebljublje, koje pak prividno želi zaštititi ili vjeru ili narod. Najredovitije sredstvo njihove borbe jest nasilje izraženo u različitim oblicima (lijevog i desnog) terorizma. Takvi su zapravo u trajnom stanju nenajavljenog rata s većinom čovječanstva koje ne prihvaća njihove ideološke recepte za svoje usrećenje. Sljedbenici takvih ideologija služe se ljudima samo kao sredstvima za svoje ciljeve, ne drže se nikakva pravnog poretka, šire oko sebe strah (usp.: terror = strah) i svojem nasilju daju najnečovječniji oblik. I tu se opet vidi kolik se nemir unosi u međuljudske odnose ako se ne poštuje čovjekova sloboda u uređenju vlastita života, i pojedinačnog i društvenog. Svako je nasilje ograničenje i gušenje čovjekove slobode, najodličnijeg čovjekova dara.

Dakako, ni sloboda nije nešto apsolutno. Granice joj postavlja opet zahtjev ljudskog dostojanstva, jer zloupotreba slobode znači krnjiti vlastito dostojanstvo. Te su granice povučene etičkim načelima, u prvome redu pravdom i pravom. Ne ulazeći u definiranje tih gotovo neodredivih pojmova, recimo samo to da se oni tiču čovjeka upravo ukoliko je razumni individuum, osoba u prije naznačenom značenju. Posebno treba istaknuti čovjekovu psihofizičku (duhovnu i materijalnu) strukturu.

Čovjek, prema tome, može povrijediti pravdu i pravo, ogriješivši se o svoj ili tuđi duh i tijelo. Nasilja ideološkog tipa — o kojima smo govorili - povređuju čovjeka više u njegovoj duhovnoj strukturi. Tu spadaju indoktrinacije, zavođenja, gušenje kreativnosti, onemogućavanja tzv. slobode mišljenja (mišljenje se ovdje uzima u smislu izražavanja svojih nazora, jer same su misli doista slobodne), isticanje tzv.

verbalnog delikta i svako gušenje slobodnog razvitka ljudske osobnosti. Da su tu moguće velike nepravde i povrede ljudskih prava, očito je.

No, i s obzirom na čovjekovo tijelo moguće su povrede pravde i prava. Nećemo se zadržavati na stvarima koje su očite, kao na primjer ubojstvo nevina čovjeka (i još nerođena djeteta jer ono je već čovjek), tjelesna mučenja (osobito za iznudiavanje priznanja), sakaćenja, pa sve do eutanazije i samoubojstva. Da je sve to zabranjeno jer je čovjeka nedostojno, o tome postoji gotovo opći konsenzus. Spomenimo, međutim, neke situacije koje nam možda nisu trajno pred očima. Tu je ponajprije nepravdna podjela zemaljskih dobara čovjeku nužnih za život. Tko je odgovoran za stotine tisuća ljudi, osobito djece, koji danomice umiru od gladi, premda bi Zemlja mogla prehraniti i veći broj stanovništva nego sadašnji? Uludo trošenje s jedne i potpuna neimaština s druge strane očita je nepravda. Nemogućnost mnogih da imaju svoj dom (ili barem stan), da imaju redovit posao i socijalnu sigurnost, da sklapaju brak po svojem srcu, da u obitelji žive zajedno, da roditelji pruže djeci primjeren odgoj i izobrazbu, da se bolesnici mogu na vrijeme i adekvatno liječiti, da napokon umrli dobiju dostojan grob itd. - sve su to zahtjevi koje svaki čovjek postavlja upravo kao čovjek.

Želio bih svratiti pažnju još na moguće nepravde koje mogu nastati na temelju nekontrolirane primjene dostignuća suvremenih znanosti i tehnike. Tu posebno treba spomenuti sve što je u vezi sa zahvatom u svijet atoma — tema koja je upravo u naše dane toliko aktualna. Nije li velika prijetnja miru svijest da nas znanstvenici i tehničari mogu sažeci u nuklearnoj eksploziji koja bi im izmahnula kontroli?! Opravdano je pitanje koliko su takvi pokusi opravdani. To jednako vrijedi za atomsko naoružanje, jer čini se da je ono - ako se uopće može govoriti o „pravednom“ ratu pa onda i o „pravednom“ (bolje: opravdanom) naoružanju - uvijek neopravdano, nepravedno, pa onda u svojoj primjeni nedopustivo. Razorna moć atomskog oružja, njegova djelovanja, a još više posljedice toga djelovanja sigurno nadilazi granice dopuštene samoobrane (inculpata tutela) i pogibeljno je i za napadača i za napadnutog, a također i za nevina trećeg. Raspravlja se o tome koliko je takvo naoružanje opravdano ne zato što bi se primijenilo, nego više kao „zastrašujuće sredstvo“ koje bi svakog napadača priječilo da ga ne upotrijebi, pa bi onda — prema nekim mišljenjima — bilo čak i čuvar mira.

Nije manje teško pitanje ni primjena atomske energije u mirnodopske svrhe. Učestale nezgode u atomskim centralama u posljednje vrijeme sve više stavljaju u pitanje primjenu takve energije. Koliko je god pogrešno kada neupućeni i nepozvani ljudi siju strah pred atomskom energijom, a time nastaje opravdani nemir, ipak se mnogi argumenti protivnika te energije ne smije jednostavno baciti pod stol.

No i na drugim područjima tehnike nastaju situacije koje s pravom uznemiruju ljude. Spomenimo samo područje medicine i kemijske industrije. Tehnika s novim tehnologijama postigla je u medicini začuđujuće rezultate i spasila tisuće života (barem za neko vrijeme, no svaki je život ograničen). No i tu su se počeli pojavljivati zastrašujući primjeri, posebno na području genetike. Tehnika je doprla do samih gena i može ih mijenjati, ona može stvarati ljudska embrija in vitro, može ih transferirati (i uništavati) po volji. Zato se pojavljuju „banke za embrija“ i „majke na posudbu“ i slične stvari.

I na drugim područjima medicine ima sličnih pojava. Dječnici sve manje gledaju čovjeka—bolesnika u oči, a sve više ili isključivo u kompjuterske skrižaljke. Bolesnik se sve rjeđe susreće s liječnikom, a ovaj sve češće poduzima analizu njegove

krvi i urina. Organizam sve više postaje bio-automat, a čovjek sve više predmet analize.

I kemijska nam je industrija u mnogočemu olakšala svagdanji rad. Sjetimo se samo teškoća zbog nestašice deterdženata ili nafte. No pomalo nam svima dolazi do svijesti da nam upravo kemijska industrija sve više sužava životni prostor ili ga čak ugrožava. Ne vrijedi to samo za biokemijsko naoružanje, koje se ionako u civiliziranom svijetu zabranjuje, nego i za proizvodnju predmeta za tzv. široku potrošnju koja je nezamisliva bez kemijske industrije. Sve češće u novinama čitamo o masovnom pomoru riba i druge faune, pa i flore, u našim i u svjetskim rijekama. Vijesti o „kiseljoj kiši“ i o umiranju velikog dijela drveća i čitavih šuma po Europi potisnute su posljednjih mjeseci vijestima o černobilskoj katastrofi.

Mogli bismo to svoje nabranje nastaviti i imali bismo materijala. Sve nam to rječito govori koliko ima prijetnja mirnom čovjekovu životu, onom, dakle, stanju u kojem bi se čovjek mogao nesmetano razvijati u svojoj duhovno-materijalnoj strukturi sve do vrhunca „svestrane ličnosti“. U ostvarivanju takva stanja — koje će u svojoj konačnici ipak, čini se, ostati utopija — potrebno je najprije ostvariti neke nužne preduvjete.

3. *Preduvjeti mira*

Rekli smo na početku da ćemo govoriti o preduvjetima mira. Možda je i trebalo najprije pogledati najakutnije prijetnje miru da bi ti uvjeti bili što vidljiviji.

Govoriti filozofski znači — rekli smo — gledati predmet promatranja sveobuhvatno, a ne jednostrano. Želimo li postaviti osnov miru, moramo uzeti čovjeka cjelovito, gledajući sve njegove odnose.

Jedan od temeljnih preduvjeta mira, po našem je mišljenju, prihvaćanje *više-strukosti mišljenja i shvaćanja* s obzirom na ključna čovjekova pitanja: nazor na svijet, smisao života, religija, zajednički život, odnos prema materijalnom svijetu i si. Gdje nema te tolerancije, sukobi i nemir su neizbježivi. Istina kao najviša čovjekova vrijednost jest, doduše, teoretski jedna, ali je to jedinstvo u traženju istine kroz ovozemaljski život gotovo nedostižno. U ovoj, za sve jednako „ljudskoj kondiciji“ nitko ne može imati monopol istine.

Nužno je, dalje, da čovjek u svojem zajedničkom životu — a čovjek nužno živi zajedno, u društvu — poštuje neku *ljestvicu vrijednosti*. Nije moguće da sve što čovjek poželi ili mu je potrebno bude jednako vrijedno. Izokrenutost vrijednosti također rađa sukobima i nemirom. Vrhovna ovozemaljska vrijednost jest čovjek u cjelovitosti svoje osobnosti. I tu vrijedi hijerarhija: tijelo i tjelesne vrijednosti nužno se podlažu duhu. Tu možemo citirati Kantovu prosvjetiteljsku maksimu: „Radi tako da čovječstvo i u tvojoj osobi i u osobi svakoga drugoga svagda ujedno uzimaš kao svrhu, a nikada samo kao sredstvo.“ Zato je nužno da i tehnika bude podložena čovjeku, jer ona i jest pomoć kako da sredstva što bolje upotrijebimo za svrhu. Zato čovjeku nije dopušteno činiti sve ono što mu je i moguće s pomoću tehničkih sredstava.

Čovjek stoji na vrhu ukoliko je samo on nosilac i u neku ruku tvorac svih drugih vrijednosti. Glavna njegova vrijednost jest *sloboda*. Čovjek ponajprije sam sebe zarobljuje ukoliko ne poštuje red vrijednosti koji je zacrtan njegovom prirodom. Taj red treba poštovati i u oblikovanju svoje prirode s pomoću kulturnog djelovanja. Taj red treba, dakako, poštovati i u odnosu prema svakom drugom čovjeku s

kojim živimo u društvenoj zajednici. Zato je nedopustivo presizanje države preko granica njezine brige za opće dobro, poštujući tzv. privatnu sferu svakog čovjeka. No nedopustiv je i individualni egoizam koji ne poznaje brige za opće dobro, koji je naučio samo primati, a ne i davati. Sve je to u bilo kojem obliku ograničavanje vlastite i tuđe slobode i tako izvor nemira i sukoba.

Čovjek je nedovršeno biće, koje se trajno mora usavršavati. Zato su mu potrebni *odgoj i izobrazba*. Odgoj može posebno biti ugrožen manipulacijom, osobito mladog čovjeka. Odgajatelji treba da imaju *etos istine*, tj. trajnu težnju za spoznajom objektivne stvarnosti i spremnost da ispravljaju svoje neopravdane stavove i nazore. U odgoju treba paziti na *jednakost* svake ljudske osobe s obzirom na njezina prava. Nejednakost i zavodenje u lažni svijet mogu biti velike zapreke za normalan razvoj mladog čovjeka.

Napokon, čovjek sebe može ostvarivati samo u *ljudskom društvu*, u zajednici ljudskih osoba. Najosnovnije takvo društvo jest *obitelj*. Moramo zato reći da je i najosnovnije pravo svakog čovjeka da barem presudno vrijeme svojega razvitka, a to je vrijeme djetinjstva i mladosti, proživi u krugu obitelji, nošen ljubavlju po krvi mu najbližih osoba. Stoga su sva stanja koje ruše ili razdiru obitelji, npr. takvi uvjeti rada da neki član obitelji, posebno otac, mora duže živjeti izvan kruga obitelji, opasnost za normalan razvoj ljudskog bića. U krugu obitelji mladi se čovjek uči cijeniti i ostvarivati temeljne ljudske vrijednosti: ljubav, velikodušnost, darežljivost, vjernost zadanoj riječi, spremnost na ograničavanje neopravdanih zahtjeva, spremnost na opraštanje, kao i spomenutih vrijednosti: poštovanja osobe drugog, njegove slobode i osobitosti. U obitelji se, dakle, ostvaruju prvi preduvjeti za miran ljudski život. S pravom zato kažemo daje obitelj kolijevka mira.

Jasno je da se čovjekova društvenost ne može potpuno iscrpiti samo u obiteljskom krugu. Ona zahtijeva i šire okvire, kao što su različita druga udruženja, sve do državnog uređenja. O njihovu unutrašnjem uređenju nije ovdje moguće govoriti. Time se bave posebne znanosti. Važno je, međutim, istaknuti da su sva ta udruženja samo sredstvo koje služi čovjeku u ostvarivanju njegove osobnosti.

Da zaključimo. Pokušali smo razmišljati o miru, jednoj od temeljnih odrednica čovjekova života i međusobnih odnosa. Istaknuli smo da je za ostvarenje mira nužno u središte promatranja staviti čovjeka, to jest bitne oznake njegove prirode. Htjeli smo pokazati, barem djelomično, koje su glavne zapreke i prijetnje miru, da bismo onda istaknuli neke preduvjete koje bi nužno trebalo poštovati.

Ovo je razmišljanje željelo biti filozofsko, a to znači: htjelo je istražiti osnovne ili „posljednje“ razloge mira i nemira, ne ulazeći previše u konkretnost njihove realizacije. Ostali smo također na polju ljudskog doumljivanja, ne služeći se bogatstvom što nam ga pruža Objava, prepuštajući to teološkom razmišljanju.

PHILOSOPHISCH-ANTHROPOLOGISCHE VORBEDINGUNGEN DES FRIEDENS

Zusammen fassung

Der Mensch ist der einzige Subjekt des Friedens. Der Freide ist daher möglich nur dann, wenn die wesentlichen Eigenschaften des Menschen und seiner Natur geachtet werden. Philosophisch gesehen sind das grösste Hindernis für den Frieden totalitäre Ideologien, die sich nicht nur anbieten sondern sich gewaltsam aufdrängen, und die ungerechte Verteilung der irdischen Güter. Als Vorbedingungen des Friedens werden verlangt: Anerkennung einer pluralen Denk- und Verständnisweise, einer Wertskala und ein hohes Wahrheitsethos, d.h. ein Verlangen nach der objektiven Erkenntnis der Wirklichkeit. Diese Vorbedingungen muss man zuerst im Rahmen der Familie zu verwirklichen suchen.